

"can confirm the former core of truth which it brings out." Debord's notion of détournement parallels Hansen's notion of a creative engagement with media, while also asserting that time and history must be pried from the image (and not merely represented) before an embodied relationship to the image can occur.

References

1. Ascott, Roy. (2012). "Behaviouristic Art and the Cybernetic Vision." 109–56. – (2002b). "The Construction of Change." 97–107.
2. "Art and Telematics: Towards a Network Consciousness." 185–201. Ascott, Roy, and Edward Shanken (2011). *Telematic Embrace*. Berkeley: University of California Press [in English].
3. Hansen, Mark B. N. (2010). *New Philosophy for New Media*. Cambridge, MA: MIT Press [in English].
4. "The Intelligent Image: Neuro Cinema or Quantum Cinema." (2009). In Weibel and Shaw, 594–601 [in English].
5. Whitelaw, Mitchell. (2014). *Metacreation: Art and Artificial Life*. Cambridge, MA: MIT Press [in English].

УДК 7.1071.1(477)

Дубрівна Антоніна Петрівна

доцент кафедри рисунка та живопису Київського національного університету технологій та дизайну, здобувач Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, antart@ukr.net

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА КАЗИМИРА МАЛЕВИЧА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ (на прикладі міжнародного соціально-мистецького проекту "R-evolution. Suprematism. Maydan")

У статті аналізується позитивний вплив культурної спадщини Казимира Малевича на соціально-культурні процеси сьогодення. Проаналізовано ідею створення та реалізації соціальних мистецьких проектів як модусів впливу на громадську свідомість у контексті культурних процесів сучасного життя, зокрема на прикладі організації та проведення міжнародного соціально-мистецького проекту "R-evolution. Suprematism. Maydan".

Ключові слова: культурна спадщина Казимира Малевича, соціально-культурне життя, громадська свідомість, сучасність, соціально-мистецький проект "R-evolution. Suprematism. Maydan".

Дубрівна Антоніна Петрівна, доцент кафедри рисунка та живопису Київського національного університету технологій та дизайну, соискатель Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Культурное наследие Казимира Малевича в контексте современной социально-культурной жизни (на примере международного социально-художественного проекта "R-evolution. Suprematism. Maydan")

В статье анализируется положительное влияние наследия Казимира Малевича на социально-культурные процессы сегодняшнего дня. Проанализировано идею создания и реализации социальных художественных проектов как модусов воздействия на общественное сознание в контексте культурных процессов современной жизни, в частности на примере организации и проведения международного социально-художественного проекта "R-evolution. Suprematism. Maydan".

Ключевые слова: культурное наследие Казимира Малевича, социально-культурная жизнь, общественное сознание, современность, социально-художественный проект "R-evolution. Suprematism. Maydan".

Dubrivna Antonina, Associate Professor of the drawing and painting chair, Kyiv National University Technology and Design, PhD-candidate of National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

Cultural heritage of Kazimir Malevich in the context modern social and cultural life (the international social art project "R-evolution. Suprematism. Maydan")

The article is devoted to the actual problem of comprehension and identifying the impact of Kazimir Malevich's heritage on social and cultural processes in the present. The ideas of the origin and formation of the social projects creation as a mode of artistic influence public consciousness in the context of cultural processes of modern life on an example of the organization and conduct the international social art project "R-evolution. Suprematism. Maydan" are analyzed.

One hundred years ago, the artist painted the most famous and controversial work "Black Square". The artist introduced the world to his own painting concept – Suprematism. In 2015 the UNESCO declared the year of K. Malevich. So the world cultural community pays tribute to the important contribution of the founder of Suprematism as an artist, a philosopher, a teacher, an art theorist and a social activist. At the beginning of 2015 the socio-cultural life of Kyiv can observe the activation of art processes that demonstrate the interest of Kazimir Malevich's cultural heritage. In October 2014 in Zaragoza (Spain), in February in the Kyiv (Ukraine) and in April of 2015 the Huesca (Spain) the international social art project "R-evolution. Suprematism. Maydan" was held. In February 2015 in the National Academy of Fine Arts and Architecture a project commemorating the 100th anniversary of the Suprematism's birth was organized. In the National Union of Artists of Ukraine the exhibition of abstract painting was held.

The purpose of the article is to study the origins and formation of ideas and the creation of social and art projects as a means of influence on public consciousness in the context of cultural processes of modern life in Ukraine.

Modernity raises the understanding of the artist's way to a new level of comprehension in the context of dynamic changes in the social and cultural life of modern Ukraine. It requires from artists the active position and response to social problems. There are different ways to relate to events and changes in recent years that occurred in Ukraine but can't be indifferent to them.

The author and curator of the project "R-evolution. Suprematism. Maidan" was Carlos Garcia Lahoz, a Spanish conceptual sculptor, designer and social activist. The title of the project demonstrates the main idea of the project to which curator and artists trying to attract attention. The idea of the project is association instead of separation, creation instead of destruction, respect for different opinions and work for a joint project which is called "Ukraine". There freedom and opportunities are guaranteed and where children will have a better future and where no one will feel outside of society because of their beliefs, origin, religion or social level. The changing of the mentality of society leads to the development of all spheres of life. "Revolution" should move to another quality – "Evolution". The purpose of the action is a comprehension of the cultural heritage of Kazimir Malevich and effect to art and consciousness of people for understand the revolutionary events that occurred in Ukraine 2013-2014 years.

It is known that the legacy of Kazimir Malevich is a great contribution of the world cultural treasury and is powerful source of knowledge of modern artists. It stimulates creative global processes of progressive sublimity. This is confirmed on an example of international social and artistic project "R-evolution. Suprematism. Maydan".

Key words: cultural heritage of Kazimir Malevich, social and cultural life, art projects, social problems of society, social consciousness, modernity, social art project "R-evolution. Suprematism. Maydan".

21 червня (8 червня за старим стилем) 1915 року Казимиром Малевичем була завершена славнозвісна картина "Чорний квадрат". Вперше вона була експонована 19 грудня 1915 року в Петербурзі на футуристичній виставці "0,10". На честь видатного художника та сторічного ювілею відомого шедевру нинішній 2015 рік було оголошено ЮНЕСКО роком К. Малевича. Так світова культурна спільнота віддає належне важливому культурно-мистецькому внеску, зробленому засновником супрематизму, митцем, філософом, викладачем, теоретиком мистецтва, суспільним діячем Казимиром Малевичем.

Сто років тому художник написав найвідоміший та суперечливий твір "Чорний квадрат", представивши світу власну живописну концепцію – супрематизм, яка відкрила новий шлях розвитку, розуміння та сучасну систему бачення мистецтва. Термін "супрематизм" за походженням дослідниці А. Наков, М. Харджиев, О. Шатських, А. Туровський вважають латино-польським ("supremus" – найвищий, максимальний). За думкою Анджея Туровського, "у релігійно-філософському значенні, особливо в латинській культурі і польській мові, значення супремації понятійно відноситься до вищих сфер і найвищого бога, як до кінцевості, смертності, матеріального неіснування, кінця, небуття" [1].

Вже на початку 2015 року в соціально-культурному житті Києва можна спостерігати своєрідний бум мистецьких процесів, які демонструють невпинний інтерес до культурної спадщини К. С. Малевича, вшанування його творчого внеску, осмислення ролі та значимості для художнього життя та суспільства в цілому патримонії майстра. Зауважимо, що під культурною спадщиною митця ми будемо розуміти його художні твори (картини, архітектони, розробки ескізів для театру, текстильного та вжиткового дизайну тощо), а також теоретичні мистецтвознавчі напрацювання.

У жовтні 2014 року у м. Сарагоса (Іспанія), в лютому у м. Києві (Україна) та в квітні 2015 року в м. Уеска (Іспанія) відбувся міжнародний соціально-мистецький проект "R-evolution. Suprematism. Maydan". Мета акції – через осмислення культурної спадщини Казимира Малевича, її рушіючого впливу на мистецтво та свідомість людей зрозуміти революційні події, що відбулись в Україні періоду 2013–2014 років.

У лютому 2015 року в Національній академії образотворчого мистецтва та архітектури міста Києва було організовано проект вшанування 100-річчя народження супрематизму. Проведення цього заходу стало значимою історичною подією. У стінах навчального закладу, де К. Малевич викладав у 1928–1930 роках, була експонована його автентична робота, представлена Ігорем Диченком з власної колекції. Проект став унікальною спробою реконструкції виставки "0,10" (1915 р.), на якій художник свого часу репрезентував свої перші супрематичні полотна. У квітні цього року, як данину пам'яті засновнику супрематизму та напрямку геометричної абстракції, в Національній спілці художників України було проведено виставку абстрактного живопису.

Той факт, що художник народився у Києві і через все своє життя проніс повагу та любов до української землі, на фоні загального патріотичного піднесення, яке відбувається в Україні останнім часом, має свій позитивний вплив на стимулювання і актуалізацію осмислення культурної спадщини Майстра і її розгляд через призму української культури. На думку Д. Горбачова, зв'язок К. Малевича з Україною є питомим [9]. Поляк за походженням, пройшовши життєвий шлях в якості громадянина царської та радянської Росії, К. Малевич назавжди залишився справжнім сином української землі. Без врахування впливу української культури на свідомість художника неможливо зрозуміти сутність його творчості та революційного й еволюційного внеску в світову мистецьку скарбницю. Отже, аналіз культурної спадщини Казимира Малевича, осмислення та виявлення її рушіючого впливу на соціально-культурні процеси, що відбуваються нині в Україні та світі, є істинно актуальним.

Мета статті – дослідити культурну спадщину Казимира Малевича, розглянути питання виникнення та формування ідеї щодо створення й реалізації соціально-мистецьких проектів на основі художнього спадку митця, як одного із засобів впливу на громадську свідомість у контексті культурних процесів сучасного життя України та світу.

Особливою реальністю в духовному досвіді людства виступає мистецтво. Як специфічна форма діяльності людства та суспільна форма свідомості, мистецтво, згідно з ідеєю та законами естетики

в межах художнього твору, впливає на формування художніх образів. Як зауважує Ю. Борєв, "мистецтво – художнє освоєння світу. Мистецтво повертає аналітично розщепленому наукою світові його цілісність, воно – хранитель цілісності особистості, культури, життєвого досвіду людства. Це всесвітньо-історичне призначення мистецтва" [2, 147]. Відтак, мистецтво є унікальним суспільним явищем, яке за своїми функціями, методами відображення реальності, походженням, змістом, важливістю ролі в житті суспільства та людини має глибоку соціальну сутність.

Протягом історії людства, особливо в складні її періоди, митці звертались до актуального, соціально-гострого матеріалу та національної культурної спадщини. Варто зазначити, що історично та національно обумовлений художній твір виходить на загальносвітовий рівень. Чим сильніше проникнення в національно-соціальні глибини, тим більш ціннісною є загальнозначуща інформація, яку несе в собі художній твір. Жан-Клод Маркаде у статті "Простір, колір, гіперболізм: характерні риси українського авангарду" висловлює думку, що оточуюче середовище – довкілля, кольори, форми, культурний та релігійний простір – формує менталітет митця з самого народження та визначає специфіку "національного мистецтва" [3, 234]. Отже, будь-яка країна народжувала та народжує творців, які назавжди вбирають дух своєї землі. Як зауважує Світлана Садовенко, люди, "залежно від місця ... народження і проживання, різні: уродженці степу відрізняються широтою душі, відкритим характером; горяни – темпераментні, але дещо утаємничені; край з помірним кліматом, змішаним ландшафтом, формує спокійних, толерантних, урівноважених людей. Виходить, що кожен край з його кліматом, природою, краєвидами впливає на фізичне і духовне формування всього в ньому суцього. ... Емоційна насиченість української традиційної культури, невичерпна енергія, завзяття, високий мистецький рівень, яскраво відбивають світогляд, естетичні уподобання, саму психологію українського народу" [8].

Ж.-К. Маркаде справедливо вважає, що К. Малевич – це самородок, творчість якого є істинним феноменом світової культури. Він демонструє такий рівень, якого прості смертні ніколи не досягнуть попри всі чесноти, розум, зусилля, освіту, багатство [7, 14]. Митець довів живописну й концептуальну абстракцію до абсолютного рівня. Ствердження абстракції як напряму в мистецтві – це, безумовно, головне надбання ХХ століття, що продовжує свій успішний поступ у ХХІ столітті.

Серед головних діячів абстракціонізму яскравими представниками є Василь Кандинський, Роберт та Соня Делоне, Франтішек Купка, Володимир Татлін, Казимир Малевич, Лазар Лисицький, Олександр Родченко, Пит Мондриан. Вони намагались переосмислити поняття картинної площини та форми [6, 145]. Особливе місце у цьому ряду належить, безумовно, К. С. Малевичу. Саме йому вдалося зробити той радикальний стрибок у невідоме, в абсолютну безпредметність, що дарує безмежну свободу художнику. Таким чином, К. Малевич зруйнував форму як основу аналізу мистецтвом дійсності і знівелював це поняття, переводячи його до стану "Ніщо", за яким слідує чисте пізнання безкінечності: "Бог задумав побудувати світ, щоб звільнитися назавжди від нього, стати вільним, прийняти в себе повне "Ніщо", або вічний спокій як істота, що більше не мислить, тому що немає про що більше думати, все є досконалим" [5, 292].

Шлях пізнання, який проходить Казимир Малевич, це шлях до метафізичних горизонтів, досягнення буття та всього суцього. Його найголовніший і найвідоміший художній твір "Чорний квадрат" є маніфестом ствердження нової реальності, революційного осмислення буття. Митець вклав у свій твір – чорний квадрат на білому тлі – матрицю розуміння людиною всесвіту: білий колір – це сукупність всіх кольорів, чорний – це відсутність кольору, незбагнена глибина, "космічна безодня", – за висловлюванням самого художника [4, 23]. Зрозуміло, що у цьому творі зосереджено багато полюсів, що і роблять його феноменом світового мистецтва. Людство стоїть перед новою реальністю – про це висловлюється у "Чорному квадраті". Однак ностальгія за традиційною ренесансною естетикою залишається. Тому, на нашу думку, цей твір є своєрідним символом абсолютної свободи. Неважливо, критичні чи схвальні оцінювання можуть висловлюватися, тому що це – екран, на який проектується все, що людство думає про світ та його будову. В творі є сходження від профанного рівня свідомості до сакрального, що становить знак людської цивілізації на всі часи. Отже, можна стверджувати, що культурна спадщина К. Малевича є надзвичайно сучасною і являється важливим компонентом для розуміння дійсності.

Сьогодні виводить розуміння творчості художника на новий рівень її осмислення в контексті динамічних перемін у соціально-культурному житті сучасної України, суспільство якої потребує змін в умовах нової реальності. Міжнародний соціально-мистецький проект "R-evolution. Suprematism. Maupan", проведений сучасними митцями в Україні та за її межами в 2014-2015 роках, своєю ідеєю, метою, особливостями організації та успішною реалізацією, продемонстрував усвідомлення нової громадської позиції та свідомості українців. Стало зрозумілим, що сучасний стан суспільства та суспільних відносин вимагає від митців активної позиції та реагування на соціальні проблеми. Можна по-різному ставитися до подій і змін останніх років, що відбулись в Україні, але не можна бути до них байдужими. Суспільство, в якому все ще залишається безліч запитань і обмаль відповідей, потребує рішучих змін. Мистецтво ніколи не залишалося осторонь тих процесів, які відбувалися і відбуваються нині в країні. Можна провести паралель між сучасними потрясіннями, кризою яку переживає українське суспільство та революційними зрушеннями початку ХХ століття, в період яких розвивалась творчість засновника супрематизму. Історичною місією художників авангардистів, зокрема К. С. Малевича, була побудова нової системи бачення та візуалізації буття. Все це знаходить відгук у митців

сучасності, де авангард ХХ століття сприймається як відстоювання свого незалежного погляду та пошуку свободи особистості в умовах сьогодення.

Автором ідеї і куратором проекту "R-evolution. Suprematism. Maydan" став іспанський скульптор-концептуаліст, дизайнер, суспільний діяч Карлос Гарсія Лаос. Його твори являють собою поєднання простих геометричних об'ємів, що демонструють розуміння глибини буття через простоту форм. Митець відчуває свою спорідненість до мистецтва фундатора супрематизму, називаючи себе "іспанським сином Казимира Малевича".

Карлос Гарсія Лаос вже не перший рік приїздить до України, вивчає її традиції, побут і серцем вболіває за неї. У лютому 2014 року, під час "Революції гідності" художник був на Майдані, спілкувався з людьми, спостерігав і аналізував почуте і побачене. Митець впевнений, що зовнішні зміни нічого не варті, якщо не змінюється свідомість. Революційні події повинні дати поштовх ментальній, культурній еволюції в українському суспільстві. Саме тоді з'явилась ідея створити проект "R-evolution. Suprematism. Maydan". Назва несе в собі зв'язок глибоких революційних ідей супрематизму та бажання українського народу відродити свою гідність у боротьбі проти корупції, свавілля й беззаконня. Вона народилась під час проведення майстер-класу "Революція – Супрематизм" у Київському Національному університеті технологій та дизайну в рамках проекту "Abstracciones Encontradas", організованого Карлосом Гарсія Лаос та автором статті, і була добре сприйнята її учасниками. В історії нашої країни молодь, а саме – студенти, завжди були в авангарді суспільства, що підтверджує ніч 21 листопада 2013 року. Назва проекту втілює головну ідею, до якої куратор та митці, що взяли у ньому участь, намагаються привернути увагу і дають зрозуміти, що це – зміна ментальності суспільства, яка призведе до розвитку усіх сфер життя. "Revolution" повинна перейти в іншу якість – "Evolution".

"R-evolution. Suprematism. Maydan" – соціальний культурно-патріотичний проект, створений з метою осмислення громадянами українського суспільства необхідності змін свідомості, щоб гідно зустріти нові часи і пережити складну ситуацію, в якій опинився весь український народ. Формат проекту не є типовим для України, однак дуже поширений в такій європейській країні, як Іспанія. Митці, що представляють різні сфери мистецтва – художники, графіки, скульптори, музиканти, літератори, мистецтвознавці тощо, в одному культурному просторі, об'єднанні однією ідеєю, мають змогу висловити свою точку зору, привернути увагу до проблеми, висловити побажання та сподівання.

Організація проекту представляє собою нетиповий механізм. Куратор проекту, Карлос Г. Лаос, зміг познайомитися з багатьма українськими діячами культури і мистецтва, використовуючи соціальні мережі, залучав людей, що хотіли розділити ідею проекту – "об'єднувати" замість того, щоб "роз'єднувати", "створювати" замість того, щоб "руйнувати", "поважати різні думки" і "працювати" над спільним проектом, який називається "Україна" – де свобода і можливості гарантовані, де діти будуть мати краще майбутнє, і де ніхто не буде почувати себе поза суспільством, через свої переконання, походження, соціальний рівень чи релігію. Проект несе в собі два сполучені елементи концепції – захоплення і повага до мистецтва Казимира Малевича, великого генія супрематизму, твори якого зробили революцію в мистецтві і вплинули на багатьох сучасних художників; інший елемент – досвід пережитого під час подій Майдану наприкінці 2013 початку 2014 року, події, які стали політичної, економічної та соціальної революцією, яка глобально змінила ситуацію в Україні.

З організаційної точки зору проект є цікавий тим, що він не має спонсора, учасникам не потрібно сплачувати організаційні внески, що є не типовим для організації мистецьких проектів в Україні, багато з учасників на різних етапах роботи брали на себе організаційну відповідальність. Громадські організації, професійні спілки (Національна спілка архітекторів України), культурні центри (CC Delicias, Художньо-концертний центр ім. І. С. Козловського), Музей Мистецтва і Природи в м. Уеска (Іспанія), Фонд Беулас на добровільних засадах підключаються до проекту, захоплені його концепцією. В цьому проекті ім'я художника, художній напрямок, наявність мистецької освіти не були основними для його учасників, а важливими було бажання до співпраці і бажання знайти вихід із ситуації країни, де конфронтація є більшою силою, ніж бажання об'єднатись і зрозуміти один одного. Більше ніж 50 митців взяло участь у проекті який розпочався у вересні 2014 року в м. Сарагоса (Іспанія) та продовжувався у лютому 2015 року в м. Києві та у квітні в м. Уеска (Іспанія).

Карлос Гарсія Лаос представив художню композицію з оптимістичною назвою "Всі разом ми можемо побудувати краще майбутнє для всіх". Вона складається з живописної роботи та абстрактної скульптури "Симбіозис" – символу принципу об'єднання протилежних переконань та поваги до різних культур, що має форму кубу, розділеного на сегменти, які нагадують рукостискання. Автором цієї статті спеціально для цього проекту було створено символічну живописну картину "Ми знаємо хто ми є", яка становить своєрідний погляд у світ з усвідомленням своєї культурної приналежності, з розумінням своєї гідності та осмисленням причетності до глобальних процесів, що відбуваються в Україні та світі.

Серед відомих сучасних постатей, що долучилися до організації і проведення проекту, варто назвати імена відомих митців, науковців та початківців, серед яких – М. Которович, А. Алексєєва, П. Лебеденць, Є. Більченко, А. Сидоренко, В. Колесніков, В. Слепченко, К. Чернявський, Т. Аваліані, В. Хоменко, Т. Зозуля, Л. Бернат, І. Єлісєєв, А. Гордієнко, М. Черниш, І. Дудка, К. Савчин. Показним є те, що роботи митців дуже різні, це робить поєднання їх в одному експозиційному полі дуже значимим для всебічного розуміння концепції, навколо якої створювався проект, який набув форм культурного руху і

буде тривати до тих пір, поки його учасники та громадськість підтримуватимуть ідею, сподіваючись змінити ситуацію в свідомості суспільства.

Отже, аналіз ідеї та мети щодо створення проекту, який з'явився під дією творчості К. Малевича і виступає як засіб впливу на громадську свідомість у контексті культурних процесів сучасного життя, на прикладі організації та проведення міжнародного соціально-мистецького проекту "R-evolution. Suprematism. Maydan", засвідчив, що художня спадщина Казимира Малевича є об'ємною за своїм внеском до світової культурної скарбниці та потужним джерелом пізнання у сучасних митців. Творчість художника є невичерпною. Він справді працював на перспективу та майбутнє. Відстежуючи вплив його ідей, мінімалістичність та концептуальність, можна зазначити розвиток їх у працях художників, дизайнерів, архітекторів і, навіть, музикантів протягом ХХ ст. та на початку ХХІ ст. К. С. Малевич вважав своє мистецтво космічним – універсальні форми його композицій, побудовані у певному ритмі як візуалізація усвідомлення причетності людського буття до існування Універсуму. Мистецький діалог з художником триває по сьогоднішній день.

У контексті соціально-культурного життя можна зазначити, що актуальність його спадщини та революційність її характеру для сучасного мистецтва стимулюють нові процеси переосмислення та значимості для сьогоднішньої дійсності. Українське суспільство переживає становлення своєї громадянської свідомості і національної приналежності. Факт, що К. С. Малевич народився в Києві, проніс через все своє життя любов та повагу до української культури, переосмислюючи цей духовний зв'язок у своїй творчості, дає для сучасних українських митців поштовх для стимулювання глибинних процесів прогресивного творчого піднесення. Це підтверджується на прикладі проведення міжнародного соціально-мистецького проекту "R-evolution. Suprematism. Maydan".

Митці завжди були в авангарді суспільного руху та думки. Плин подій, які українська спільнота намагалась зрозуміти, гостро відчували художники та культурні діячі, транслюючи жагу до еволюційних змін на користь країни та громади. Мистецькі підходи до розуміння та осмислення соціальних проблем у контексті міжнародного проекту "R-evolution. Suprematism. Maydan" продемонстрували високу активність громадської свідомості митців, значну здатність до самоорганізації, вагомий творчий потенціал завдяки національним традиціям, емоційному і духовному підґрунтю. В умовах європейської інтеграції це є неоціненним внеском у глобальні світові процеси культурного об'єднання на основі поваги та толерантності.

Література

1. Асоціація європейських журналістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aej.org.ua/History/1139.html>
2. Борев Ю. Б. Эстетика: Учебник / Ю. Б. Борев. – М. : Высшая школа, 2002. – 511 с.
3. Горбачов Д. О. Він та я були українці. Малевич та Україна / Д. О. Горбачов. – К. : СІМ студія, 2006. – 456 с.
4. Малевич К. С. От кубизма и футуризма к супрематизму. Новый реализм / К. С. Малевич. – М. : Общественная польза, 1916. – 37 с.
5. Малевич К. С. Собрание сочинений: Т. 3. / К. С. Малевич. – Супрематизм. Мир как беспредметность, или Вечный покой : С прил. писем К. С. Малевича к М. О. Гершензону (1918–1924) / сост., публ., вступ. ст., подгот. текста и коммент. А. С. Шатских. – М. : Гилея. – 2000. – 389 с.
6. Малевич К. С. Черный квадрат / К. С. Малевич. – М. : Азбука, 2001. – 1039 с.
7. Маркаде Жан-Клод. Малевич / Жан-Клод Маркаде. – К. : Родовід, 2013. – 304 с. : іл.
8. Садовенко С. М. Розвиток музичних здібностей засобами українського фольклору: Навчально-методичний посібник / Світлана Садовенко. – К. : Шк. світ, 2008. – 128 с. – (Б-ка "Шк. Світу").
9. Українська правда життя. Інтерв'ю Т. Філевська з Д. Горбачовим: "Чорний квадрат" повернув людству космос [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/person/2015/03/22/191322/>.

References

1. Turovsky, A. (29.09.2011). Kyiv marked by Malevich. Association of European Journalists. Retrieved from <http://aej.org.ua/History/1139.html> [in Ukrainian].
2. Borev, Y. B. (2002). Aesthetics. Moscow: Visshaya shkola [in Russian].
3. Horbachov, D. O. (2006). He and me were Ukrainian. Malevich and Ukraine. Kyiv: SIM studiya [in Ukrainian].
4. Malevich, K. S. (1916). From Cubism and Futurism to Suprematism. New Realism. Moscow: Obshchestvennaya pol'za. [in Russian].
5. Malevich, K. S. (2000). Collected Works. Vol. 3. Suprematism. The world as pointlessness or eternal rest. Moscow: Hyleya. [in Russian].
6. Malevich, K. S. (2001). Black square. Moscow: Azbuka. [in Russian].
7. Markade, Zhan-Klod. (2013) Malevich. Kyiv: Rodovid. [in Ukrainian].
8. Sadovenko, S. M. (2008). The development of musical abilities by means of Ukrainian folklore. Kyiv: Shkilnyy Svit. [in Ukrainian].
9. Filevska, T. (22.03.2015). Dmitry Gorbachev: Black Square turned humanity space. Ukrainian true life. Retrieved from <http://life.pravda.com.ua/person/2015/03/22/191322/> [in Ukrainian].